

VII.C.11. HET ONDERWIJS

Na de onafhankelijkheid werd in 1831 in veel parochies een kosteloze, lagere katholieke school opgericht als reactie tegen de Hollandse onderwijspolitiek. Er waren geen bekwaamheidsgetuigschriften meer vereist en het schooltoezicht werd afgeschaft in 1831-32. De verplichting verviel voor het gemeentebestuur om een eigen school te onderhouden. In Brustem bleef men trouw aan de eigen gemeenteschool.

Sinds Petrus Otten in 1819 met het onderwijs belast werd, gaf hij les in zijn woning op Kapelhof. Dit huis werd door de schoolopziener te klein bevonden en hij verhuisde in 1831 naar een eigendom van de kerkfabriek tegenover de kapel.

Pas in 1834 werd de eerste wet op het lager onderwijs ingediend. Op 25 nov. 1836 besliste de gemeenteraad een nieuw schoollokaal en gemeentehuis te bouwen. Maar de gemeentelijke schatkist was leeg door de vele "*logéring*en" en doortochten van het krijgsvolk na de onafhankelijkheid van België.

Onderwijzer Petrus Otten geraakte in moeilijkheden door enkele dorpsveten en met zijn vele nevenberoepen. Eerst kwam de kerkfabriek, waar hij schatbewaarder was, aan de beurt. Hij weigerde de afrekening van het jaar 1836 neer te leggen en gaf dan maar zijn ontslag. Op 16 mei 1838 kreeg hij het verzoek van de kerkfabriek om zijn woning met tuin en aanhang op Kapelhof gelegen en eigendom van de kerkfabriek te verlaten. Nochtans had hij steeds stipt de huishuur van 50 gulden Brabants betaald. Schoolopziener J.J.Bollaert werd in kennis gesteld van het feit dat de pastoor de schoolkinderen met hun meester op de straat wou zetten. Op 20 nov. 1838 werd in de gemeentelijke begroting voorzien dat er in 1840 een som van 1.500 F zou vrijkomen voor een nieuw schoollokaal en 60 F voor schoolmeubelen. Tevens was er een akkoord dat de onderwijzer op Kapelhof bleef wonen tot 15.03.1841 om er de kinderen te onderwijzen.

De wet van 1842 gebod elke gemeente tenminste één lagere school in te richten en te onderhouden. Er moest godsdienstonderricht aan iedereen gegeven worden. Indien er geen gemeenteschool aanwezig was, moest de gemeente er geen bouwen, maar mocht ook een bestaande katholieke school overnemen. De grondwet waarborgde vrije taalkeuze zodat het Frans of de taal van de toenmalige heersers steeds verder kon doordringen bij de leerlingen. De kinderen liepen toen naar school tot ze 8 à 9 jaar waren, het moment van hun eerste communie. Daarna gingen ze normaal werken. De begunstigen gingen tot 11 of 12 jaar.

Opleidingsinstituten voor onderwijzers en kosteren waren verbonden aan een klein seminarie. Er kwam terug een burgerlijke en een kerkelijke inspectie. In 1846 bepaalde een algemeen reglement dat het gehele onderwijs in een religieuze geest moest worden gegeven. Er kwamen normaalscholen te St-Truiden, St-Niklaas en Torhout.

Om het alfabet aan te leren werden prentjes getoond: bij voorbeeld, een heer met een wandelstok in de hand. "Ik ga" werd dan gezegd, "Wat hoort ge 't laatst?". Het antwoord was: "a".

Later kwamen de letterkastjes in gebruik: langwerpige houten kastjes door de leerling op de knieën gehouden en waarin houten kubussen lagen met een letter op elk der vier kanten. Met behulp hiervan werden woorden samengesteld. Nog later, en dan zitten we reeds na 1900, werd het a.b.c. aangeleerd aan de hand van kleurrijke wandplaten. De kinderen dreunden teksten af: "aap, vuur, peen, lies, toom, bijl, man, zus, pet, rik, kot, haan, wiel, poes, neus, schip". Met deze woorden moesten dan weer zinnestukjes worden gevormd.

Schoolmeester Petrus Otten, gekleed in zijn "cache-poussière", was werkelijk de onbetwistbare meester in zijn klas. Hij zat vooraan aan zijn groot en indrukwekkend bureau om ontzag in te boezemen. Aan de laagste leerjaren gaf men spel- en lees oefeningen. Het aanleren van de schrijfkunst, de maten en gewichten, en de beginselen van rekenkunde waren voorbehouden voor de gevorderden, die ook meer schoolgeld moesten betalen. Dikwijls werd hij geholpen door enkele oudere leerlingen.

Op 16 mei 1840 liet de gemeenteraad, op vraag van hogerhand, weten dat Petrus Otten een negenjarig huurcontract had, dat begonnen was op 21 sept. 1831; dat hij onderricht verschaftte aan 72 tot 80 leerlingen, waaronder 32 kinderen die gratis onderwijs ontvingen; dat hij onderwijzer 2e rang en een prima lesgever was en persoonlijk een huisgezin met acht kinderen had.

Daar het schoolhuis op Kapelhof, het oude gildehuis van de O.L.V.-gilde, eigendom was van de kerkfabriek, wou burgemeester Lambert Monville het ruilen tegen een stuk akkerland dat heelwat meer waarde had en 45a 68ca groot was. Maar hij sprak tegen dovemansoren.

In 1842 werden er bouwplannen getekend voor een nieuw gemeentehuis met aanpalende school (01). Een vooruitstrevend plan indien men beseft dat er in 1842 in 164 Belgische gemeenten nog geen enkele vorm van onderwijs bestond. Op het gelijkvloers voorzag men een klas, een lokaaltje voor de veldwachter en een kleine vergaderruimte. Op de verdieping zou een lokaal voor de administratie en de trouwzaal komen. De bovenverdieping was bereikbaar via een trap langs de zijgevel, en een daar gemaakte ingang. Wegens de kleine venstertjes was er weinig verlichting.

Het gebouw werd gepland op het goed "Kruysbogenraem" aan de Singel en men voorzag een voorgevel van 20 m naast de hoeve van Joannes-Frans Schoofs. De stenen zouden ter plaatse gebakken worden.

Het voorziene bouwterrein was gedeeltelijk eigendom van de gemeente, zijnde de plaats waar het genachtenhuis stond, en gedeeltelijk van de kerkfabriek, zijnde het kruisbogenraam. Dus ontstond er tussen 1841 en 1843 een proces over het bezit van het schuttersraam (02), een strook grond van 8a 28ca die aan de Singel reende.

Joanna-Catharina Libens, erfgename van de overleden deken van de

St-Jorisgilde Joannes Libens, had het boogschuttersraam door middel van een akte bij notaris Delgeur op 22 april 1839 aan de kerkfabriek geschonken. De gemeente twijfelde aan dit schenkingsrecht en was van mening dat het "raam" aan de gemeente toebehoorde. Uiteindelijk besliste vrederechter Portmans dat het oude St-Jorisraam eigendom van de kerk was omdat de kerkfabriek minstens één jaar, voor de aanvang van de betwisting, ervan in het bezit was en er in 1839 10 à 12 bomen op geplant had. Daarbij had niemand zich verzet toen op 30 juli 1840 de kerkfabriek overging tot de publieke verhuring van het kruisbogenraam.

De wedde van onderwijzer Petrus Otten bedroeg in 1843 345 F, of 100 F van de gemeente, 60 F van de provincie, 60 F van de staat en 125 F van het Weldadigheidsbureau. In 1844 nam hij zijn ontslag als gemeentesecretaris. Hij was toen 48 jaar.

In 1845 voorzag men 5.154,68 F op de gemeentebegroting van 1846 voor het bouwen van een school en gemeentehuis. Er waren subsidies beloofd: 1.500 F van de staat en 1.000 F van de provincie.

Op 19 aug. 1846 werd beslist dat 13 jongens en 17 meisjes gratis onderwijs zouden genieten. De namen van de kinderen en hun gezinshoofd werden genoteerd in het verslag. Tijdens de wintermaanden werd daarbij 1 F per leerling betaald voor de verwarming. De leerplicht bestond nog niet en in 1845 ging 33% van de kinderen beneden 14 jaar niet naar school, wat in 1875 daalde tot 12%. Ouders hadden soms het kleine inkomen van hun jonge kinderen nodig en lieten ze dan ook bij een boer karweitjes uitvoeren. Maar ook gegoede boeren vonden de school maar niets. Ze vreesden hun jong en goedkoop werkvolk te verliezen en "geleerdheid" bij de knechten en meiden kon alleen maar tot opstandigheid leiden. Als reden voor afwezigheid werd opgegeven: molshopen breken, hooimijt binnenhalen, petatten rapen, naar de smid geweest...

Aangezien meester Petrus Otten reeds in dienst was voor 01 okt 1830, tijdstip van de Belgische revolutie, had hij geen benoeming gekregen in het koninkrijk België. De betrekking werd dus in sept.1846 vacant verklaard. Er waren twee kandidaten: de 58-jarige Petrus Otten (1 stem) en zijn 19-jarige zoon François-Henri (5 stemmen) (03).

Het nieuwe schooljaar 1846-47 startte met een jonge en vastbenoemde onderwijzer. Petrus verhuisde naar de Dorpsesteenweg 73 tussen Michaël Knaepen en vleeshouwer Petrus Vandersmissen. Daar werd hij landbouwer met vijf van zijn kinderen, die nog bij hem inwoonden.

Meester François Otten had een salaris van 400 F. Voor het onder- richt aan 48 kinderen van minbegoede ouders ontving hij 50 centiemen per maand en per kind, dat alleen leerde lezen. Voor de gevorderden, die ook moesten rekenen, kreeg hij 60 ct. Het Weldadigheidsbureau nam 40 kinderen voor haar rekening en het gemeentebestuur 8 leerlingen. Om in aanmerking te komen voor gratis onderwijs moest een leerling gevaccineerd zijn tegen de pokken.

In 1850 was gebleken dat zeker de helft der Belgen lezen noch schrijven kon. Op 16 juli 1851 stelde de Limburgse gouverneur voor om de jaarlijkse gemeentelijke schoolsubsidie op te trek- ken van

210 F naar 260 F. De gemeenteraad voelde zich hier financieel niet toe in staat en weigerde de verhoging. Maar de mandatarissen kwamen tot inkeer en besteedden 280 F aan de school.

Op 27 dec. 1851 werd 376 F aan de school geschonken door de gemeente en 200 F door "den ermen". In die winter was er een ondermeester, "de broeder van den schoolmeester": de 29-jarige Lambert-Deodatus Otten (04).

In 1849 begon pastoor Vaes een parochiaal schoolregister (05) aan te leggen op verzoek van de geestelijke schoolopziener van het kanton G.Cartuyvels. We vernamen eruit dat onderwijzer François Otten een examen had afgelegd, drie jaar dienst had, ongehuwd was en les gaf aan jongens en meisjes. De kinderen konden niet per geslacht gescheiden worden maar zaten op afzonderlijke banken. De onderwijzer had "weinig gezacht onder de kinders om zijn te groote goedheid".

Er kwamen 55 tot 82 betalende kinderen naar de lessen, volgens het seizoen. Tijdens de oogstperiode daagde niemand op zodat de grote vakantie vanzelf ontstond. Er waren ook 22 tot 54 kinderen die niet van de school wilden weten. In 1849 werden de leerlingen op zonen feestdagen naar de kerk geleid door de onderwijzer, maar in 1869 deed hij dat niet meer, wel ging men nog regelmatig per klas naar de biecht. Er was "geen orde en regeltucht" en de kinderen deden "weinig voortgang". De pastoor vond het zeer gevaarlijk voor de goede zeden dat de kinderen "voor en nae de school in het algemeen neffens elkander hunne behoeftens doen". De kapelaan "gedeputeert door den pastoor gaet bijnaer alle weeken" op bezoek en "van tijd tot tijd de heer pastoor". De kinderen liepen op klompen, de jongens hadden een korte broek tot over de knieën en de meisjes droegen de rok tot halfweg de kuiten.

Blijkbaar was er in december 1849 een avondschool voor volwassenen, maar niet meer in 1850, wel in 1852 en 1853.

In 1853 werd een lijst van de aanwezige schoolmeubels met hun vermoedelijke waarde opgesteld:

-twee lessenaars	36,-- F
-zes lange pupiters	36,-- F
-twaalf inktpotten	3,-- F
-een zwart schoolbord	20,-- F
-een nieuwe verhoogde trede voor de onderwijzer	60,-- F
-vijf leesplanken	10,-- F
-een balans	5,-- F
-een kast	20,-- F
-een kachel met "tuyaux" (buis)	40,-- F
-een kader om het schoolreglement op te hangen	6,-- F
-een kader om het schoolprogramma op te hangen	4,-- F
-een kapstok	3,-- F
-een collectie gekleurde bladen voor intuïtief onderricht	23,-- F
-landkaart van België	8,50 F
-een tafel en vier stoelen voor de driemaandelijkse conferenties van de heren inspecteurs	80,-- F
-drie latrinen	80,-- F

Samen

434,50 F

Inspecteur J. Portmans deed nazicht en paste deze schoolinventaris aan. De schoolopziener vond 6 "pupiters", 12 inktpotten en 2 leesplanken meer. Maar hij merkte blijkbaar de nieuwe trede, de tafel met vier stoelen en de drie verplaatsbare latrines niet.

In 1854 kregen 54 kinderen onderwijs op kosten van "*den ermen*" en de gemeente, die hiervoor een subsidie van 590 F schonken. Aan de hoogste en de middelste klas werd nu de hele Mechelse catechismus onderwezen. In 1855 genoten 64 kinderen gratis onderwijs. Dit steeg in 1857 tot 67 en in 1860 tot 70 leerlingen, terwijl er toen toch ook 40 betalenden waren.

In 1855 was er een tijdelijke ondermeester. Pastoor Vaes vond in 1859 dat men behoefte had aan een bewaarklas, een avond- of een zondagsschool. In de leesboekjes werd het belang aangetoond van burgerlijke woorden als vlijt, werklust, spaarzaamheid, volharding, matigheid, hygiëne en tijdsbesef.

In 1862 ontvingen reeds 71 leerlingen kosteloos onderwijs. Na een onderzoek door pastoor Vaes, Hubert Van Royen, Petrus Feijtmans en Guillaume Loix werden volgende opmerkingen geformuleerd: "*zeven jongens hadden de gemeente reeds verlaten en één jongen deed reeds geruime tijd dienst als knecht bij een boer. Andere leerlingen volgden niet regelmatig de lessen, niet in 1861 en niet in 1862*". Gevolg: "*den ermen*", waarvan de onderwijzer secretaris was, betaalde slechts 200 F.

De verhuis naar het nieuwe schoolgebouw op de Singel had in 1861 plaats, vermits er reeds in 1862 onkosten betaald werden voor herstellingen in het oude schoolhuis. In 1863 betaalde het gemeentebestuur een logementsvergoeding van 60 F aan on- derwijzer François Otten.

Op 11 juli 1863 werden de schoolkosten berekend: subsidie voor kinderen van behoeftige ouders 672 F, logementsvergoeding 60 F, klassiek schoolmateriaal 50 F, verwarming 61 F, onderhoud 30 F, wedde onderwijzer 500 F. De school kostte 1.373 F.

In 1863 werden plots 114 kinderen van onvermogende ouders ingeschreven. In 1864 daalde dit terug tot 69. Rond die periode werd een andere klasschikking tussen jongens en meisjes doorgevoerd: "*de eene lings de andere regts*". In 1866 mochten 50 jongens en 34 meisjes kosteloos naar de school. In 1867 steeg dit aantal tot 93: 60 jongens en 33 meisjes. Meester Otten ontving "*een eermedalie uit betuiging van zijne zelfopoffering voor zijne taek*".

Vanaf 12 aug. 1867 werd slechts 50 ct per maand en per kind besteed aan kosteloos onderwijs, indien de leerling ten minste 15 dagen per maand op school aanwezig geweest was.

In 1868 gaf de schoolmeester les aan 106 niet-betalende leerlingen: 64 jongens en 42 meisjes. Dit was een bewijs van de dalende levensstandaard, maar ook een teken dat armere mensen hun meisjes naar de school stuurden. In 1869 steeg dit aantal tot 118. In 1869 werd opnieuw een avondschool voor volwassenen geopend, maar ze werd maar matig bijgewoond. Het werd een gewoonte om het schoolgeld niet te betalen want in 1870 steeg het aantal tot 120 en in 1871 tot

Onderwijzer François Otten kreeg opslag. Zijn school was van "eerste rang" geworden en werd bevolkt door 146 leerlingen waarvan slechts 23 betalenden. Hij verschafte elke dag onder- richt aan veel kinderen van verschillende leeftijd. Er was een hoogste, middenste en laagste klas. De gemeenteraad besloot hem 600 F te betalen met de belofte dat zijn wedde vanaf 1874 verhoogd zou worden tot 800 F per jaar.

De nieuwe pastoor Louis Blavier klaagde zoals de vorige over het gevaar dat de kinderen liepen voor hun goede zeden omdat ze "*bij gebrek aan gemakken rond de school en in de nabijheid van het bos hun behoeften deden*".

In 1875 werd er in Kortenbos een nieuwe school gebouwd. De kosten werden op 20.000 F geraamd. De staat en de provincie kwamen tussen voor 15.000 F. De pastoor van Kortenbos schonk 2.000 F. Het overige werd bekostigd door de vier gemeenten op wiens grondgebied Kortenbos lag: Alken 5/12, St-Truiden en Brustem elk 3/12 en Kozen 1/12.

Het overgrote deel van de Brustemse bevolking was blijkbaar niet welstellend vermits het aantal niet-betalende leerlingen in 1875 nog steeds 130 bedroeg en er slechts enkele tientallen betalenden waren. Dat jaar werden de poelen op de Singel, de Dorpsplaats en langs de Singelstraat aangevuld. Dit gebeurde voor het welzijn van de gemeentenaren en "*om alle kwade ziekten voor te komen*" (06). Er kwamen twee waterpompen: een aan de school en een tweede op de Dorpsplaats aan de winning van Jean Loix.

In 1876 kregen 134 kinderen kosteloos onderwijs in de scholen van Brustem en Kortenbos. De gemeenteraad besloot maandelijks 1 F te betalen voor de kinderen die ten minste 15 dagen per maand uit vrije wil les volgden vermits er nog geen leerplicht was. In het schoolregister schreef de pastoor: "*Er wordt bij- zonder naar de bewaarschool verlangd*".

In Kortenbos werd J.Vandermeulen aangesteld als onderwijzer. Twaalf Brustemse kinderen liepen bij hem school in 1877. Guillaume Nelissen, zoon van Pierre ging in Kerkom naar de gemeenteschool tijdens de schooljaren 1874-75-76. Hiervoor werd op 20 juli 1876 de som van 8 F betaald.

De eerste echte schooloorlog brak uit in 1879 en duurde tot 1884. Er werd een Ministerie van Onderwijs opgericht. Sedert januari 1879 was een nieuw wetsontwerp ingediend door de libe- rale meerderheid, die kerk en godsdienst als privé-zaken beschouwden. Elke gemeente werd nu verplicht er minstens één la- gere neutrale school op na te houden. Moraal, gegeven door een leek, werd voor alle leerlingen een verplicht vak. De onderwijzers moesten gestudeerd hebben aan een rijksnormaalschool. Godsdienstonderricht mocht op school alleen buiten de normale lessen gegeven worden en enkel op verzoek van de ouders. In elke school werd een lokaal ter beschikking gesteld van de be- dienaars van de erediensten: de pastoor of de dominee. De ko- ning verklaarde in zijn troonrede dat het onderwijs dat op staatskosten werd gegeven, onder het uitsluitende toezicht van het staatsgezag moest vallen. Op 10 juli 1879 verscheen de wet in het staatsblad.

De bisschoppen schoten in paniek. Aan de geestelijkheid werd opgedragen in elke parochie een vrije school op te richten zo goed en zo kwaad als het kon, desnoods in een schuur. Zo werd in 1880 onder impuls van pastoor Blavier en met de hulp van barones Laure de Pitteurs het Sint-Berthiliagesticht opgericht door de zusters van het Heilig Gezelschap J.M.J. In 1895 zou de pastoor in dit klooster zijn intrek nemen.

Ouders die hun kinderen naar de neutrale of officiële school stuurden, mochten geen sacramenten meer ontvangen. Het werd de onderwijzers verboden "neutraal" onderwijs te geven.

Op 19 sept. 1880 verscheen in het weekblad "Gazette van Sint-Truiden", dat gevestigd was in de Beekstraat 22 te St-Truiden en toen 15 ct kostte, volgende advertentie:

*Sint-Berthilia Instituut
gelegen te Brusthem naast de vermaarde kapel der H. Berthilia en het nieuwe park van den Heer Baron de Pitteurs-Hiegaerts, bestierd door de Zusters van het Heilig Gezelschap J.M.J.*

Dit Instituut, opgericht dank de mildheid der Weledele Mevrouw Barones Ernest de Pitteurs-Hiegaerts en van den zeer Eerwaarde Heer Pastoor der parochie, met de medehulp der pachters die gewedijverd hebben voor het bijvoeren der bouwstoffen, zal dienen:

- 1° Als Bewaar- en Lagere School voor de kinderen der parochie en der omliggende dorpen;*
- 2° Als Pensionaat voor jonge meisjes, die reeds van hun zesde jaar aanvaard worden.*

Daar dit gesticht op eenvoudigen doch deftigen voet is opgericht, belooft het kostgeld slechts 275 fr.

De opening zal plaats hebben in de maand October. De dag zal later aangekondigd worden.

Voor verdere inlichtingen gelieve men zich te wenden tot den zeer Eerw. Heer Pastoor van Brusthem.

Op 03 nov. 1880 begon de meisjesschool St-Berthilia met een laagere school op Kapelhof. Op 15 dec. 1880 moest de gemeenteraad 1.241 F besteden aan de gemeenteschool in plaats van de vroegere 613 F. Er werd 125 F betaald voor het onderricht in de catechismus tijdens het 4e kwartaal van 1879 en het volledige jaar 1880. Het kuisen van de school vergde 30 F. Allerlei benodigdheden of "fourniture" kostten 50 F. Een "maitresse spéciale", of bewaarschooljuffrouw, werd aangesteld. Het was juffrouw Cornélie-Jacqueline Jenner die zich bezighield met de drie laagste klassen (07) en 150 F verdiende. In 1880-81 telde men dan ook 138 niet-betalende leerlingen.

In de zomer 1882 verscheen in het weekblad "Gazette van Sint-Truiden" een andere advertentie:
"Pensionnat Sainte-Berthilie pour demoiselles. Pension: 300 f. Duits-Engels-Frans. Rue de Namur 11".

Het adres was dit van het ursulinenklooster in St-Truiden.

Waarschijnlijk was het gebouw in Brustem nog niet in orde en bracht men de eerste leerlingen naar het internaat in St-Truiden.

Zaterdag 08 okt. 1882 was een nieuwe aankondiging te lezen:

Institut Sainte-Bertilie

Pensionnat de demoiselles à Brusthem

à deux kilomètres de Saint-Trond et de la gare d'Ordange, dirigé par les religieuses de la Sainte-Famille.

Prix de pension 300 fr, lessive y comprise.

Pour tous renseignements s'adresser à la Supérieure de l'Institut.

Onderwijzer François Otten, 55 jaar, vroeg op 20 sept. 1882 zijn ontslag wegens gezondheidsredenen. Hij was in dienst sedert 01 okt. 1846. Als jonkman verbleef hij bij koster-herbergier Lambert Berebrouckx-Maria-Elisabeth Schoofs in de Dorpsesteenweg 45bis. Hij overleed schielijk op 26 juli 1893 op de terugweg van het station van Ordingen. Te Tongeren had hij een zitting van het Assisenhof bijgewoond, waar één van zijn oud-leerlingen werd veroordeeld.

De gemeenteraad besprak in 31 okt.'82 de wedde van de nieuwe onderwijzer. Deze beliep 1.800 F: een vast inkomen of "fixe" van 800 F, een veranderlijk deel voor de niet-betalende leerlingen van 800 F, een bijkomend deel voor het onderricht van de godsdienst van 100 F en een logementsvergoeding van 100 F.

Uit de kandidaten koos de raad de 30-jarige Felix-Hubert Ruppol uit Brustem (08). Hij had zijn studies in Saint-Roch gedaan en was sedert 1877 onderwijzer te Horpmaal.

De raad gaf 134 F voor schoolbehoeften, 21,80 F aan onderhoud der gebouwen en 100 F aan de nieuwe muziekschool, een bijvoegsel van de fanfare. Voor de school van Kortembos werd op 15 nov. 1883 een subsidie van 188 F verleend.

In het schooljaar 1883-84 gaven meester Felix Ruppol en juffrouw Cornelia Jenner in de zomer (Pasen-01 okt) les van 08 tot 11 en van 14 tot 17 u en in de winter van 09 tot 11.30 en van 13.30 tot 16 u.

In 1884 kwam er een andere schoolwet: de gemeente kreeg de keuze zelf een lagere school op te richten of een vrije school te aanvaarden. Alle lagere scholen zonder uitzondering werden nu door de staat gesubsidieerd en de katholieke godsdienst werd een verplicht vak. Er was geen diploma meer vereist om onderwijs te geven, zodat 30% van het personeel niet voorbereid was. Nog veel lessen werden in het Frans onderwezen vermits er in 1883 een wet kwam waarin bepaald werd dat in de voorbereidende afdelingen der staatsmiddelbare scholen van het Vlaamse landsgedeelte de leergangen in het Nederlands moesten gegeven worden.

Op 14 aug. 1885 vroeg Joseph Vandenhove, pastoor van St-Pieter, directeur van de vrije meisjes- en gemengde bewaarschool te Brustem, om zijn instelling aan te nemen voor een termijn van twee jaar. Zijn beweegredenen waren dat de schoolbestuurster de 30-jarige dame Marie-Christine-Jeanne Buffart (09), van Hollandse nationaliteit

in bezit was van drie diploma's: "*diplôme de capacité pour la langue française, diplôme de sous-institutrice, diplôme d'institutrice en chef*". Ze had de naturalisatie aangevraagd en zou deelnemen binnen de twee jaar aan elk gevraagd examen, zoals de wet van 20 sept. 1884 voorschreef. Daarbij was er een juffrouw, die reeds 4 jaar de drie laagste klassen in de jongensschool onderwees en zich vanaf nu met een gemengde bewaarschool of "*de kakschool*" zou bezighouden. De persoon in kwestie was Cornelia-Jacqueline Jenner, 37 jaar, die het diploma van bewaarschooljuffrouw bezat.

De gemeenteraad onder leiding van baron Ernest de Pitteurs-Hiegaerts nam de vrije school voor meisjes aan omdat ze in "*convenable*" lokalen ondergebracht was en staatsinspectie duldde. Ze werd bevolkt door 86 meisjes in de lagere school en 70 kleuters in de bewaarklas. Daar ze ook gratis onderwijs verschafte aan kinderen van behoeftige ouders, gaf het gemeentebestuur een subsidie van 1.100 F. De school had haar diensten reeds bewezen sedert 03 nov. 1880 te Brustem. Zo kwam er ook een scheiding tussen jongens en meisjes.

De 86 meisjes kregen 24 u per week onderricht in een modern lokaal van 13 op 6 m en 4,50 m hoog met 5 vensters. De 70 kleuters hadden een kleinere klas: 5 op 6 m en 4,50 m hoogte met 2 vensters. De kinderen konden spelen op een weiland.

Onmiddellijk was er een reactie om iets te ondernemen voor de eigen gemeenteschool, die vochtig en ongezond was. Daar bestond geen speelruimte en zelfs geen "*latrine*" of toilet. De oorzaak van deze vochtigheid werd gezocht in het vroegere kruisbogenraam. De schoolmuur werd omringd tot op meer dan een meter hoogte door drassige grond. Men besloot dit perceel te verwerven om de muur te kunnen verwijderen en er de nodige toiletten te bouwen. Eeuwenlang en dit tot 1875 had er ook langs de Singelstraat een poel gelegen.

Voor de verwarming van de school gaf men 80 F. De muziekschool kreeg weer een subsidie van 100 F en de school te Kortembos 185,28 F. Er werd overal vlijtig met het telraam en de letterkast gewerkt.

Tijdens het schooljaar 1886-87 werd kosteloos onderwijs aan 182 kinderen verstrekt. De subsidiëring van de gemeente was: 600 F voor de gemeenteschool en 1.100 F voor de vrije school. Het Weldadigheidsbureau moest tussenkomen voor 1.000 F. Maar op 18 aug. 1886 besliste deze raad om slechts 900 F te geven.

Op 30 juni 1886 nam de heer Leën ontslag als hoofdonderwijzer der aangenomen school van Kortembos, die toebehoorde aan de gemeente Kozen (10). Zuster Marie Buffart gaf op 27 aug. 1886 haar ontslag als schoolbestuurster van de vrije meisjesschool, om plaats te maken voor zuster Elise Rathé, 23 jaar en een ge- diplomeerde onderwijzeres (11).

Het nieuwe schooljaar 1887-88 begon in de vrije meisjesschool met: Elise Rathé, 23 jaar, schoolbestuurster; Jeanne Simons (12), 58 jaar, en Maria Steyfkens, (13) 21 jaar, beiden onderwijzeres.

De verdeling van de gemeentesubsidies was 600 F voor de gemeenteschool en 1.100 F voor de vrije school. In 1888 werd vanwege de staat en de provincie een subsidie gestort van 1.437 F. Het Bureau

van Weldadigheid schonk ook 1.000 F. Er waren 191 schoolkinderen die gratis onderwijs genoten.

De 26-jarige Elise Rathé, bestuurster van de vrije school sedert 1886 overleed in 1889 en werd vervangen door de 34-jarige Maria Roox (14). Zij bleef in Brustem tot 11 juni 1919. Als onderwijzeres fungeerde de 22-jarige zuster Celestine Moulckers (15).

In 1889 had een grondruil plaats. Het betrof hier perceel 360b A, 08a 40ca groot en gelegen achter de gemeenteschool (kruisbogenraam). Dit terrein moest dienen om er een "*construction d'installation d'aisances*" of toiletten op te bouwen. De gemeente gaf perceel 332 A, groot 04a 70ca (kerkhof) aan de kerkfabriek. De terreinen werden geschat op 571,20 F en 470 F, zodat de gemeente een opleg moest doen van 101,20 F.

Op 23 juni 1890 vroeg de geestelijke bestuurder van de ursulinen Joseph Vandenhove aan het gemeentebestuur de omwisseling van een terrein in de omgeving van de vrije meisjesschool. In 1890 werd er gratis onderwijs gegeven aan 202 kinderen, 112 jongens en 90 meisjes. In januari 1891 vroeg en verkreeg de aangenomen school om een betoelaging voor de gemengde bewaarschool van 1.100 F. Dat jaar werd ook een restauratie uitgevoerd aan het dak van de gemeenteschool voor 6.071,81 F.

Hoofdonderwijzer Felix Ruppel, die nu op de Dorpsesteenweg 44 woonde en in de bevolkingsregister ingeschreven stond als "*professeur aan gemeenteonderwijsinrichtingen*", kreeg vanaf 01 jan. 1894 een logementsvergoeding van 200 F. De school van Kortembos ontving een subsidie van 111 F. In de gemeenteschool werd gewerkt aan de speelplaats en "de gemakken" voor respectievelijk 1.319 F en 187,11 F. Herstellingen aan de schoolmeubels en het klaslokaal beliepen 478,45 F.

In 1893 werd het St-Berthiliagesticht door de zusters ursulinen aangekocht, nadat de plannen voor de nieuwe vrije school door het "*Gouvernement provinciale du Limbourg*" goedgekeurd waren op 19 febr. 1892 (16).

In 1895 kwam er weer een nieuwe schoolwet. De bedienaars van de verschillende erediensten werden uitgenodigd om onderwijs te geven in de godsdienst en zedenleer of om dit onder hun toezicht te laten geven. Pastoor Blavier liet zich meestal vervangen door de klastitularis.

Het lager onderwijs omvatte het verplichtend aanleren van de godsdienst en van de zedenleer, lezen, schrijven, beginselen van de rekenkunde, het wettelijk stelsel van maten en gewichten, beginselen van de Franse taal, de aardrijkskunde, de geschiedenis van België, begrippen van tekenen en van gezondheidsleer, zang en turnen. Bovendien kregen de meisjes naaldwerk en de jongens de eerste begrippen van landbouw.

In de 19e eeuw moest een zieke leerkracht zijn vervanger zelf vergoeden. In 1884 viel slechts een vijfde deel van de vervanging nog ten laste van de titularis.

In 1901-02 waren er in de gemeenteschool 58 jongens die kosteloos

onderwijs genoten; in de aangenomen school 24 jongens en 72 meisjes en in Korttenbos 7 jongens. Sommige leerkrachten vreesden dat de zwarte schrijfleiën een oorzaak van bijziendheid bij de kinderen zou kunnen zijn.

Ondertussen hadden in 1900 een vijftiental zusters ursulinen langs vijftien verschillende koopactes eigendommen vergaard rond de hoeve van baron Ernest de Pitteurs-Hiegaerts, boven op Saffraanberg, "*boven den broeck gracht*". Dit was de vroegere woning van Willem de Stappers, die daar een woning bouwde omstreeks 1790. Op enkele jaren hadden de zusters een terrein van 9ha 50a vergaard en hun koopwoede ging door tot in 1904.

De ursulinen richtten daar een "*Frans pensionaat voor meisjes van goeden huize*" op. Ze oogden op bemiddelde buitenlandse leerlingen. Hun opvoedings- en onderwijsplan stond in het teken van de Ratio studiorum (1599) van de Jezueten.

Ze stelden aannemer Frans Claes uit St-Truiden aan om hun "*klooster met de duizend vensters*" te metselen. Het werd een indrukwekkend gebouw: een vierhoek met zijden van 150 meter. Achteraan stond een kapel met voorgevel naar de binnenkoer gericht. Maar de kapeltoren werd nooit volledig afgewerkt. De kelderverdieping stak half boven de begane grond uit. Daarboven waren er drie ruime verdiepingen. De zolderverdieping bevatte dakkapellen en aan de achterkant overkoepelde het dak zelfs twee zolderverdiepingen. Deuren en vensters op het gelijkvloers bezaten een rondboog, de andere waren rechthoekig.

Het duizendste venster werd dichtgemetseld om aan de schraapzucht van de belastingen hierop te ontsnappen. Nochtans werd er nog jaarlijks 10.000 F belastingen betaald. Dit bedrag werd ook van burgemeester-grootgrondbezitter baron Ernest de Pitteurs-Hiegaerts geïst.

De eerste zusters en leerlingen namen hun intrek in het gebouw in 1904 en weldra waren er dertig zusters aanwezig. In het bevolkingsregister 1911-1920 treffen we de namen aan van de bewoonsters, die in het internaat op Saffraanberg en in de aangenomen meisjesschool met bewaarklas in het St. Berthiliagesticht werkzaam waren. Wegens de hoge eisen die men in de "*school voor jonge juffrouwen*" stelde waren er Belgische, Nederlandse, Duitse, Engelse en Franse kloosterlingen aanwezig.

De kostschoolmeisjes droegen een uniform: de grote leerlingen een blauw kleed met witte heupband en een witte ronde kraag, de kleine meisjes waren in het wit gekleed. Het pensionaat kende echter nooit het gewenste succes. Daarbij kwam dan nog de onverwachte Duitse inval in augustus 1914.

In 1908 vroeg de 57-jarige hoofdonderwijzer Felix Ruppel zijn pensioen en werd als schoolhoofd vervangen door de 25-jarige Joseph-Victor Schoofs (17). Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 15 okt. 1911 stelde Felix Ruppel zich kandidaat en werd verkozen. Hij stierf echter op 05 april 1914. De 21-jarige Robert-Joseph Neesen (18) werd in 1908 aangesteld als hulponderwijzer.

Op de vooravond van de eerste wereldoorlog, op 19 mei 1914, werd

de leerplicht tot 14 jaar gestemd. Deze wet stelde een einde aan de kinderarbeid. Maar door de oorlogsomstandigheden werd deze beslissing uitgesteld tot na 1918. Alle kinderen van 6 tot 12 jaar mochten voortaan naar een kosteloze school. De vierde graad werd nu officieel ingesteld voor leerlingen van 12 tot 14 jaar. Hier werd een meer op de latere arbeidspraktijk gerichte opleiding gegeven. Wie begaafd was en thuis kon gemist worden, volgde het middelbaar onderwijs en mocht al na het zesde leerjaar overstappen.

Het vrij onderwijs moest zelf voor schoollokalen zorgen, maar zij ontvingen meer staatssubsidies en de gemeenten waren niet meer verplicht tot betoelaging. De staat mocht nu wel zijn kantonale inspecteurs sturen en alle schoolprogramma's controleren. De leerkrachten uit het vrij onderwijs, tot nog toe minder betaald dan hun collega's uit het officiële net, kregen voortaan dezelfde wedde op voorwaarde dat ze een wettelijk diploma bezaten. Het dragen van een kloosterkleed was niet meer genoeg om kinderen te onderwijzen.

In 1914 werd meester Neesen krijgsgevangene te Göttingen bij Hannover. Hij verbleef er tot 1918.

Op 30 sept. 1915 werd de jaarwedde van hoofdonderwijzer Victor Schoofs aangepast en bedroeg 2.000 F: jaarwedde 1.600 F (beginwedde 1.200 F en 400 F verhoging), verblijfsvergoeding 300 F en bestuursvergoeding 100 F. De wedde van onderwijzer Robert Neesen bedroeg 1.350 F: een jaarwedde van 1.200 F en een verblijfsvergoeding van 150 F.

Op 27 nov. 1915 richtte men een avondschoon in, die 430 F zou kosten: 160 F voor de staat en 270 F voor de gemeente. Het was een huishoudkundeschoon, die naar het voorbeeld op Saffraanberg, aan het volkskind enkele vaardigheden wou aanleren. Iets wat in oorlogstijd zeer nuttig was.

De lagere vrije meisjesschoon werd weer voor 10 jaar aangenomen door de gemeente met ingang van 01 okt. 1916.

Het pensioonaat van Saffraanberg werd op 14 en 15 juli 1917, op bevel van de bezetter, bevolkt met geesteszieke vrouwen, die door Duitse legerwagens vervoerd werden van hun gesticht te Brugge naar Brustem.

De kostschoon had tijdens de oorlogsjaren op een laag pitje gedraaid en was na de wapenstilstand in 1918 moeilijk opnieuw te starten. De doodsteek kwam in de lente van 1919: de staat legde beslag op het domein zagezegd omdat de schoon toebehoorde aan vijandige staatsburgers. Hier werden de negen Duitse zusters bedoeld, die in 1918 deeluitmaakten van de kloostergemeenschap. Na de wapenstilstand waren de Duitse nonnen tijdelijk naar hun heimat weergekeerd.

VII.C.11. **Het onderwijs**

Bronnen.

- 01.-R.A.H.-Gemeente Brustem.-nr.194.
- 02.-R.A.H.-Gemeente Brustem-Kerkelijk archief nr.137. Proces tegen de gemeente over het bezit van de plaats "de Kruisbogenraam", 1841-1843.
- 03.-Otten François-Henri.- °Br.23.12.1827-+Ord.26.07.1893.
 - z.v. Petrus Otten en Maria-Catharina Moria.
 - ongehuwd, gemeenteonderwijzer (1846-1882), gemeentesecretaris te Rijkel.
 - lid en secretaris (1860-1863) Weldadigheidsbureau.
 - woonde bij Lambert Berebrouckx (koster-herbergier) en Maria-Elisabeth Schoofs op de Dorpsesteenweg 45.
- 04.-Otten Lambert-Deodatus.- Br.°25.08.1822-+15.06.1894.
 - z.v. Petrus Otten en Maria-Catharina Moria.
 - echtgv. Christina-Hubertina Berebrouckx, Br.°14.07.1840 d.v. koster Petrus Berebrouckx en Cath.-Josepha Schoofs.
 - vader van:
 - Amand-Pieter, Br.°15.10.1870, (x Maria Walschaars, xx Schaarbeek 20.05.1939 Maria-Philomena Bessemans, ST.°04.03.1873-+Br. 1953, wed. v. Jean-Theophile Otten, +Br. 1928, z.v. Peter-Arnold Otten en M-Josephina Sweldens).
 - Hubertus-Joseph, Br.°22.03.1881.
 - landbouwer, in de winter van 1851 ondermeester, ontvanger Weldadigheidsbureau 10.10.1875-1885,-raadslid 1885-1887.
 - was herbergier in juli 1882 in het dorp en weduwnaar.
- 05.-R.A.H.-Gemeente Brustem-Parochiaal archief nr.135. Onderwijs-Parochiaal schoolregister 1849-1878.
- 06.-R.A.H.-Gemeente Brustem.-Gemeenteraadszittingen 1862-1879, boek nr.118: zitting van 03 februari 1875.
- 07.-R.A.H.-Gemeente Brustem.-Gemeenteraadszittingen 1880-1887, boek nr.119: zitting van 15 december 1880.
- 08.-Ruppol Felix-Hubert.- Br.°14.12.1851-+05.04.1914.
 - z.v. Lambert Ruppol, hoefsmid op Nerum, °Aalst 1815, en Anna-Maria Renaerts, °Hoepertingen 1819.
 - echtgen.v. Monica Sente, °1860.
 - vader van:
 - Leonora, °Horpmaal 1885.
 - Felix, °Br.1890.
 - Anna-Maria-Louisa, °Br.02.04.1893, gehuwd in 1921 en vertrokken naar Brussel.
 - Anna-Maria-Adela, °Br.14.02.1895, (x Baziel Vandewalle, +Antw.03.03.1939).

- Rene-Gerard-Hubert, °Br.19.08.1898.
 - Anna-Maria-Theresia-Angeline, °Br.06.07.1901, (x 21.04.1949 Gilles-Lucien Dedrij, °Kl.Gelm.07.01.1887).
 - gediplomeerd te Saint-Roch (Ferrières) op 01.11.1874.
 - onderwijzer Horpmaal: 1877-1882; Brustem: 1882-1909.
 - gemeenteraadslid: 1912-1914+.
- 09.-Buffart Marie-Christine-Jeanne.- °Ter-Aar (Noord-Brabant) Nederland 18.10.1855.
- bestuurster van de vrije meisjesschool 1880-1886.
- 10.-R.A.H.-Gemeente Brustem nr.196.
- 11.-Rathé Elise.- °Lanaye 27.08.1863-+1889.
- bestuurster van de vrije meisjesschool: 1886-1889.
- 12.-Simons Jeanne.- °Achel 25.05.1828.
- 13.-Steyfkens Maria.- °Genk 07.09.1865.
- 14.-Roox Maria-Ida-Antoinetta-Hubertien.- °Boorsheim 21.03.1855
- kloosterzuster-gediplomeerde onderwijzeres, bestuurster: 1889-11.06.1919.
- 15.-Moulckers Celestine.- °Eelen 21.03.1867.
- kloosterzuster-onderwijzeres.
- 16.-R.A.H.-Gemeente Brustem. nr.194. Stukken voor de nieuwe vrije school van Brustem-19.02.1892.
- 17.-Schoofs Joseph-Victor.- Br.°06.07.1883-+01.04.1940.
- z.v. radenmaker Guillaume-Lambert Schoofs, Br.°19.04.1848
 - +05.06.1929 en Maria-Joanna Schoofs, Br.°29.09.1850-+03.03.1941.
 - klz.v. (vader) Jan Schoofs, °Br.02.06.1815 (z.v. Guill. Schoofs en Maria-Elisabeth Beutjens) en Maria-Joanna Francis, °Gel.1813, radenmaker op de Luikerstwg.
 - ongehuwd, woonde Dorpsesteenweg 51bis.
 - hoofdonderwijzer: 1908-31.10.1936.
 - secretaris van de C.O.O., bibliothecaris in 1910.
 - dd.gemeentesecretaris: 11.07.1923-10.04.1924.
- 18.-Neesen Robert-Joseph.- °Zep.02.03.1893-+ST.14.09.1975.
- z.v. Louis-Victor Neesen en Maria-Josephina Dupont.
 - huwde op 26.02.1924 Maria-Catharina-Amelia Thijssens, d.v. Hubert-Henri Thijssens, °ST.1864 en Joanna-Catharina-Julia Poelmans, °Ord.25.02.1856-+1929.
 - vader van:
 - Victor-Hubert-Henri, °Br.13.09.1924.
 - Julia-Maria, °Br.19.01.1926.
 - Nelly-Josephina-Amelia, °Br.24.10.1928.
 - Urbaan-Robert-Victor, °Zep.02.04.1931.
 - hulponderwijzer: 1908, hoofdonderw.:23.12.1936-17.09.1944
 - krijgsgevangene: 1914 tot 1918.